

Lokalhistoriens forhold til rigshistorien

Ole Degn

Fortid og Nutid, juni 2008, s. 131 - 140

I Danmark har vi en tradition tilbage til 1940'erne for at diskutere forholdet mellem lokalhistorie og rigshistorie, ja, egentlig går traditionen længere tilbage. Diskussionen i 1880'erne mellem Troels Troels-Lund og den tyske historiker Dietrich Schäfer var vel ikke direkte en diskussion om rigshistorie eller lokalhistorie. Striden stod mellem rigshistorie og kulturhistorie, men sidstnævnte har jo en nær tilknytning til lokalhistorien, og modsætningen rigshistorie-kulturhistorie er af samme art. Problemstillingen har i høj grad interesseret *Fortid og Nutid*'s redaktioner gennem tiden. I *Fortid og Nutid*, bd. 14, 1941-42, finder vi Johan Hvidtfeldts artikel "Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere", i bd. 15, 1943-44, Albert Olsens artikel "Lokalhistorie - Rigshistorie", og i 1967 udgav foreningen bag *Fortid og Nutid*, Dansk Historisk Fællesforening, bogen *Lokalhistorie-rigshistorie og andre artikler fra Fortid og Nutid* med de nævnte artikler og en række andre, der berører problemstillingen.

Ole Degn, født 1937, tidligere arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Nørrejylland. Har skrevet disputats om Ribe-samfundet 1560-1660, 1981, og talrige bøger og artikler om lokalhistorie, økonomisk historie og socialhistorie, by-, håndværker-, søfarts-, skole-, administrations- og toldhistorie.

Rigshistorie – kulturhistorie: Troels-Lund og Dietrich Schäfer

Baggrunden for striden mellem Troels-Lund (1840-1921) og Dietrich Schäfer (1845-1929) var den sidstnævntes omtale af et af Troels-Lunds værker i en tysk oversættelse. Schäfer var i 1888 blevet professor i Tübingen og havde som emne for sin tiltrædelsesforelæsnings "Historiens egentlige arbejdsområde", hvor han som statshistoriker af den preussiske

skole konstaterede, at staten, dens op-
rindelse og vækst og den politiske histo-
rie var historiens egentlige opgave. Men-
nesket havde ikke skabt noget større end
de menneskelige samfund, staterne, og
al anden historie var bidiscipliner. Rets-
historie, kirkehistorie, kunsthistorie, lit-
teraturhistorie osv. skulle blot lede frem
til det egentlige: staten. Et værk som
Troels-Lunds *Dagligt liv i Norden* var et
skoleeksempel på afsporet historieskriv-

ning. Med foragt så han på et arbejde, der beskæftigede sig med bøndernes og borgernes huse og deres indbo; det var et arbejde af tvivlsom karakter. Han advarede i sin egen *Geschichte Dänemarks* fra 1893 mod Troels-Lunds værk, "hvad angår umådelig bredde, kritikløs sammenrodning og lavbundet ræsonnement slet og ret et misfoster af en historisk fremstilling."¹

Rigshistorie – lokalhistorie: Albert Olsen, Johan Hvidtfeldt, Bjarne Stoklund, Knud Prange

I striden mellem Schäfer og Troels-Lund var modsætningerne trukket skarpt op og rigshistorien sat i relief. Træk af Schäfers holdning ses på den tid også andetsteds. Man hæfter sig ved, at den store Danmarkshistorie, der kom i seks bind i årene 1896-1907, har titlen *Danmarks Riges Historie* – ironisk også tolket: de *riges* historie – og den senere udvikling er smukt afspejlet i titlerne på de følgende store Danmarkshistorier, *Det danske folks historie*, i 8 bind 1926-29, *Schultz Danmarkshistorie. Vort folks historie gennem tiderne*, i 6 bind 1941-43, *Politikens Danmarks Historie*, i 14 bind 1963-66, *Gyldendals Danmarkshistorie*, i 10 bind 1977-89, og *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, i 16 bind 1988-91.

I 1940'erne fik man i tidsskriftet *Fortid og Nutid* en vigtig diskussion om forholdet mellem lokalhistorie og rigshistorie. Tidsskriftet var blevet oprettet i 1914 som et tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie, og i begyndelsen af 1940'erne var der planer fremme om at oprette et lokalhistorisk institut med henblik på "at fremme den videnskabelige udforskning af dansk lokalhistorie for derigennem at underbygge og uddybe studiet af rigshistorien."² Målsætningen

er tankevækkende, speciel og snæver, og viser, at Schäfers opfattelse af historien som statshistorien, rigshistorien, endnu da var fremherskende: lokalhistorie skulle tjene rigshistorien.

Udviklingen i opfattelsen af forholdet mellem rigshistorien og lokalhistorien fremgår af følgende tekster skrevet af en række historikere op gennem 1900-årene:

Albert Olsen (1890-1949) så i 1943 som et udgangspunkt, at "*enhver faghistoriker, der beskæftiger sig med dansk historie, gør før eller senere den erfaring, at han for at skaffe sig det fornødne overblik må ty til lokalhistorien.*"³ Som en af mange årsager nævner han som den vigtigste den mangel på korrespondens, der råder mellem centrallovgivning og lokal administration. Det var ikke tilstrækkeligt at bruge reskripter og forordninger som kilder til dansk nærings- og socialpolitik, "*idet centraladministrationens kategoriske påbud næsten aldrig er blevet overholdt.*" Et problem må helst undersøges særskilt for hver by, hvor materiale foreligger i tilstrækkeligt omfang, og under alle omstændigheder for et så stort antal købstæder, at man derved stærkt begrænser muligheden for fejlkilders indflydelse på de generelle slutninger, som drages, og lokalhistorien altså bliver til almindelig rigshistorie. Hertil bør så knyttes studier over sognets historie gennem punktundersøgelser af betydning for rigshistorien. Han nævnte, at vi kommer ikke stort videre, hvis det lokalhistoriske stof ikke ganske systematisk inddrages i undersøgelserne. Hertil kan den enkelte lokalhistoriker eller faghistoriker naturligvis yde fortrinlige bidrag, men det forslår så lidt. For at nå et virkeligt resultat må arbejdet ordnes og deles ud til flere kvalificerede forskere, som foretager lokale undersøgelser efter en vis plan og over et bestemt "opgivet" emne. Når man har

tilendebragt dette forarbejde, der får afgjort lokalhistorisk interesse og skulle kunne give den "frie" lokalhistoriske forskning rige impulser, kan den almindelige danske historie inden for det behandlede område skildres.

Johan Hvidtfeldt (1908-79) havde året før på Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde udtalt, at der ingen tvivl var om, at lokalhistoriens egentlige formål var det samme som rigshistoriens: at udvide kendskabet til vort lands fortid.⁴ Men lokalhistorien gør det gennem at studere udviklingen i de enkelte dele af landet. Rigshistorien må skildre udviklingen i hele riget, fremfinde de træk, der er fælles, udrede de begivenheder, der er nationens fællesoplevelser og bestemmende for hele rigets skæbne. Lokalhistorien kan i sig selv virke som kulturpædagogisk faktor og gør det uden tvivl i allerhøjeste grad, men han ville dog tro, at det er den almindelige historie, som man i denne forbindelse først og fremmest må ty til. Der er dog et vist samspil mellem lokalhistorien og rigshistorien. Derimod er der et andet felt, hvor et samarbejde skulle være naturligt, idet de to forskningsgrene har samme endemål: at udvide kendskabet til landets fortid. Det skulle på forhånd synes naturligt, at dette fællesmål skabte et nøje samarbejde mellem de to forskningsgrene, og at den ene støttede den anden i arbejdet.

Bjarne Stoklund (f. 1928) fremlagde i 1987 på Dansk historisk Fællesforenings årsmøde en række generelle og principielle betragtninger vedrørende udviklingstendenserne i lokal- og kulturhistorien, den aktuelle situation og dens faghistoriske forudsætninger.⁵ Med rette fremhævede han årtiers holdning til lokalhistorien som en følge af, at Dietrich Schäfers opfattelse af historien som statshistorien havde sejret. Inden for kulturhistorien havde imidlertid siden

Anden Verdenskrig et paradigmeskifte været undervejs. Interessen flyttedes fra elementstudier til helhedsstudier, strukturer og sammenhængende helheder, og man nåede til en erkendelse af, at helheden er andet og mere end summen af delene. Efter studier af nutidige lokalsamfund, fisker- og bondesamfund, vendte man igen tilbage til det historiske studium af lokalsamfund, og i samme periode fremvoksede en voldsom interesse for lokalkultur og lokalhistorie. Dermed var interessen vendt hen imod lokalsamfundet. Man søgte viden om hverdagens skiftende vilkår, om det lokale samfunds struktur og ændringerne heri, om forholdet mellem rig og fattig og mellem mand og kvinde, om opfattelser og tolkninger af tilværelsen. Dermed er kravet til lokalhistorikerne om rigshistorisk målsætning forsvundet, og de lokalhistoriske undersøgelser får en anderledes selvstændig stilling. De har et formål i sig selv, men kan også indgå i sammenlignende studier på mange planer.

Knud Prange (f. 1930) placerede på samme tid også lokalhistorien i forhold til rigshistorien på en ny konstruktiv måde.⁶ Han fremhævede, at især i England havde man med stor styrke hævdet, at lokalhistorien ikke blot kunne underbygge og uddybe studiet af rigshistorien, men også, at den er et område, der var værd at studere for dets egen skyld. Frem for at lede efter et ikke-eksisterende rigsgennemsnit vil der i mange tilfælde være langt større interesse i at påvise variationsbredder.⁷ Altså også "kvarterudvikling" i et helt land som Danmark, lige som i en by eller et landsogn. Det kan give anledning til, at man stiller nye og frugtbare spørgsmål til kilderne, og til at man får ny viden om rigets historie. En sådan lokalhistorie, hvor man sammenholder forhold og udviklinger i forskellige lokaliteter, er måske det om-

råde, hvor lokalhistorien kan yde sine ypperste bidrag til rigshistorien, både med hensyn til at bekræfte eller afkræfte hypoteser og til at etablere årsagsforklaringer.⁸

Rigshistorie – lokalhistorie: modsætninger og sammenhænge

Rigshistorie og lokalhistorie er både modsætninger og sammenhænge, og ved iagttagelse af en række begreber bliver dette klart:

Rigshistoriens område er lovgivning, politik, centraladministration, statskatteopkrævning, krige, udenrigspolitik, statens fysiske miljø og befolkning og aktiviteten på disse områder. Kildematerialet er Rigsarkivets arkivalier fra centraladministrationen og dennes lokale institutioner, eksempelvis DSBs centralledelse, etatens økonomi og strategi, det samlede banenet.

Lokalhistoriens område er virkningerne af lovgivningen, af centraladministrationens aktivitet, af statsskatteopkrævningen, krigene og udenrigspolitikken, hertil virkningerne af den lokale administration og lokal skatteopkrævning og lokalsamfundets fysiske miljø, befolkning og dennes aktivitet. Kildematerialet er landsarkivernes materiale fra lokale administrationer og centraladministrationens lokale administrationer, eksempelvis DSB: livet på en station, en bybane (S-tog).

Fra rigshistorie til lokalhistorie

I begyndelsen var kongerne og statsmændene, statsretten, udenrigspolitikken og krigene, siden fulgte de lærde og godsejerne, embedsmændene og de velhavende købmænd og senere endnu den menige befolkning, håndværkere og

bønder. Omtrent sådan kan man i grove træk se udviklingen i historikernes interesse fra middelalderen (Saxos Gesta Danorum) over 1600-1700-årenes lærde (Danmarkshistorie, topografiske værker med fremtrædende personer) til 1800-1900-årenes først få, senere flere professionelle historikere og talrige amatører med en stadig videre interesse for alle lag og forhold i samfundet som helhed.

Johan Hvidtfeldt havde i 1942 iagttaget det seneste skift og fremhævede de yngre historikers interesse for det kulturelle, sociale og økonomiske liv.⁹ Han understregede, at vil man drive forskning på denne måde, må man bygge studiet op på et utal af enkeltundersøgelser. Hvis man ikke, når man skal skildre Danmarks handelshistoriske udvikling, kan nøjes med at redegøre for lovbestemmelser, for traktater, for relationer eller kommissionsbetænkninger, men vil fastslå, hvordan handelen virkelig udfoldede sig, så må man undersøge forholdene, som de formede sig i de forskellige dele af landet. Hvert enkelt sted må man ikke blot fastslå handelens omfang og karakter, men også redegøre for de forskellige vilkår, der arbejdedes under, og de forskellige faktorer, der spillede ind. Først når dette er klarlagt for de vigtigste handelspladsers vedkommende, kan man give en sammenfattende skildring, der ikke blot giver nogle oplysninger holdt i almindelighed, men skildrer forholdene i deres mangeartede former.

Sandsynligvis kan den skitserede senere udvikling ses i en vis sammenhæng med den langsomt fremadskridende demokratisering af samfundet, der har fundet sted, siden vi fik grundloven i 1849.

Heri ses måske også en vis forklaring på skiftet i holdningerne fra rigshistorie til lokalhistorie. En socialt velplaceret gruppe med rigshistorien og overklassen som interesseområde så oprindeligt ned på en socialt dårligere placeret gruppe

med lokalhistorie og menigmand som interesseområde. Billedet af rigshistorien tog farve af samlinger i Nationalmuseet og på Rosenborg og i store bymuseer med kostbare genstande fra overklassens historie, sølvopsatser og andet sølvtøj, venezianske glas, pragtmøbler, kostbare dragter, ceremonisværd og sølvindlagte skydevåben, mens lokalhistoriens mere ydmyge emner farvedes af små lokalmuseer, museer for bondekultur, med hornskeer, lerpotter, fyrretræs-bænke og flettede halmbøtter, vadmelstragter og træsko, rustne segl og hølær. En lærd rigshistoriker og nationalhistoriker "anmeldte" i 1879 en lokalhistorie og konstaterede, at *"bondemand på bondemand med deres samtlige koner og børn føres frem for os i en svimlende uendelighed"*, den største del af de personer, bogen handlede om, var i historisk henseende "fuldstændige nuller."¹⁰ Holdningen svarede til den, man kunne møde i middelalderen, "almue er tidsspilde", men holdningen blev efterhånden ændret.

Det noget nedladende syn på lokalhistorien sås dog endnu til langt hen imod vores tid. En ung arkivansat historiker fik omkring 1970 lejlighed til på forespørgsel at oplyse, at han arbejdede med sociale og økonomiske forhold i en jysk købstad og fik af universitetshistorikeren bemærkningen, *"Nå, ja, det er jo lokalhistorie, det kan ikke bruges til en disputats"*. Og kunne emnet alligevel bruges som grundlag for en kandidatstipendiat- og seniorstipendiatansættelse ved et historisk institut, så anførte dog beretningen om instituttets virksomhed ved 50-årsjubelæet vedrørende adskillige kollegers arbejde, at de omfattede "studier over punkter i 16.-17. århundredes historie", mens stipendiatens arbejde med tilsvarende emner i et større lokalt område betegnedes som "ældre jysk lokalhistorie"¹¹ Siden har institut-

tet dog lagt sig efter lokalhistorien og for en periode etableret en uddannelse i lokal- og kulturhistorie.

Lokalhistorie over for rigshistorie

Det har været hævdet, at lokalhistorie ikke må skrives for at illustrere almindelige udviklinger i nationen som helhed, for så kommer man let til at give et fordrejet billede af, hvordan livet virkelig var – både i lokaliteten og i nationen.¹²

Synspunktet holder dog næppe. Lokalhistorie kan ses som dele af landets totale historie, og delene kan efterhånden ses i sammenhæng. Lokale variationer langt tilbage i tiden fremtræder gennem lokalhistoriske iagttagelser og undersøgelser, således som allerede Knud Prange hævdede det i 1982. Det gælder således den rolle, de forskellige landsdele spillede som leverandører af lenenes landgildeydelse og afgifter til kronen omkring 1640, hvor man ser især Østjylland, Fyn, Nordsjælland og det sydligste Sjælland som leverandører af rug, byg og havre, Sjælland af malt, mel og brød, Sjælland og Skåne af smør, Østjylland, Fyn, Sjælland og Skåne af flæsk, Ribeområdet og området mellem Limfjorden og Ringkøbing af hvilling, torsk og tørrede skuller, Kalø-, Skanderborg- og Kolding-egnene, Vestsjælland, Skåne og Blekinge af brændeved af bøg og el.¹³

Man ser det også i købstædernes forskellige størrelse og ulige fordeling over Danmark, som det er vist for året 1672, og i store forskelle i antallet af lav i de enkelte købstæder og igen disses fordeling over landet.

Man ser det ligeledes af de varierende gårdstørrelser i landets forskellige egne ifølge matriklen af 1688, med gennemsnitstal for Øerne på 6,3 og for Jylland på 4,9 td. htk., ligesom fænomenet

enestegårde, enkeltliggende gårde, ikke landsbyer, er karakteristisk alene for Vestjylland.

Og man ser det af resultaterne af Landhusholdningsselskabets virksomhed med præmiering af veludført landbrugsarbejde i perioden 1770-1830, med store regionale forskelle, således som det fremtræder af kortet s. 137, i hovedtræk meget lignende det billede, vi har set ved midten af 1900-årene: med Nord- og Vestjylland og Bornholm som områder, der økonomisk ikke er så veludviklede som andre dele af landet.

Lokalhistorien har værdi i sig selv, som by- og sognehistorier eller en skoles historie, og den har værdi som rigshistoriens sonder ud over landet. Væsentlige dele af rigshistorien må bygges på lokalhistoriske undersøgelser.

Lokalhistoriens sonder af værdi for rigshistorien/statshistorien ses klart på områder som *økonomisk historie*: konjunkturer og erhvervsliv, der har svingende kurver gennem tiden og for de forskellige lokaliteter. Ligeledes *socialhistorien*, det danske samfunds socialgrupper, familie, levevilkår, vekslende gennem tiden og fra sted til sted. Og tilsvarende vil man finde udprægede lokale og regionale variationer, når det gælder retshistorien, kirkehistorien, skolehistorien, kunsthistorien, bygningshistorien, trafik- og kommunikationshistorien osv.

Lokalhistorie og rigshistorie er to lag i administrative og sociale hierarkier og i magthierarkiet:

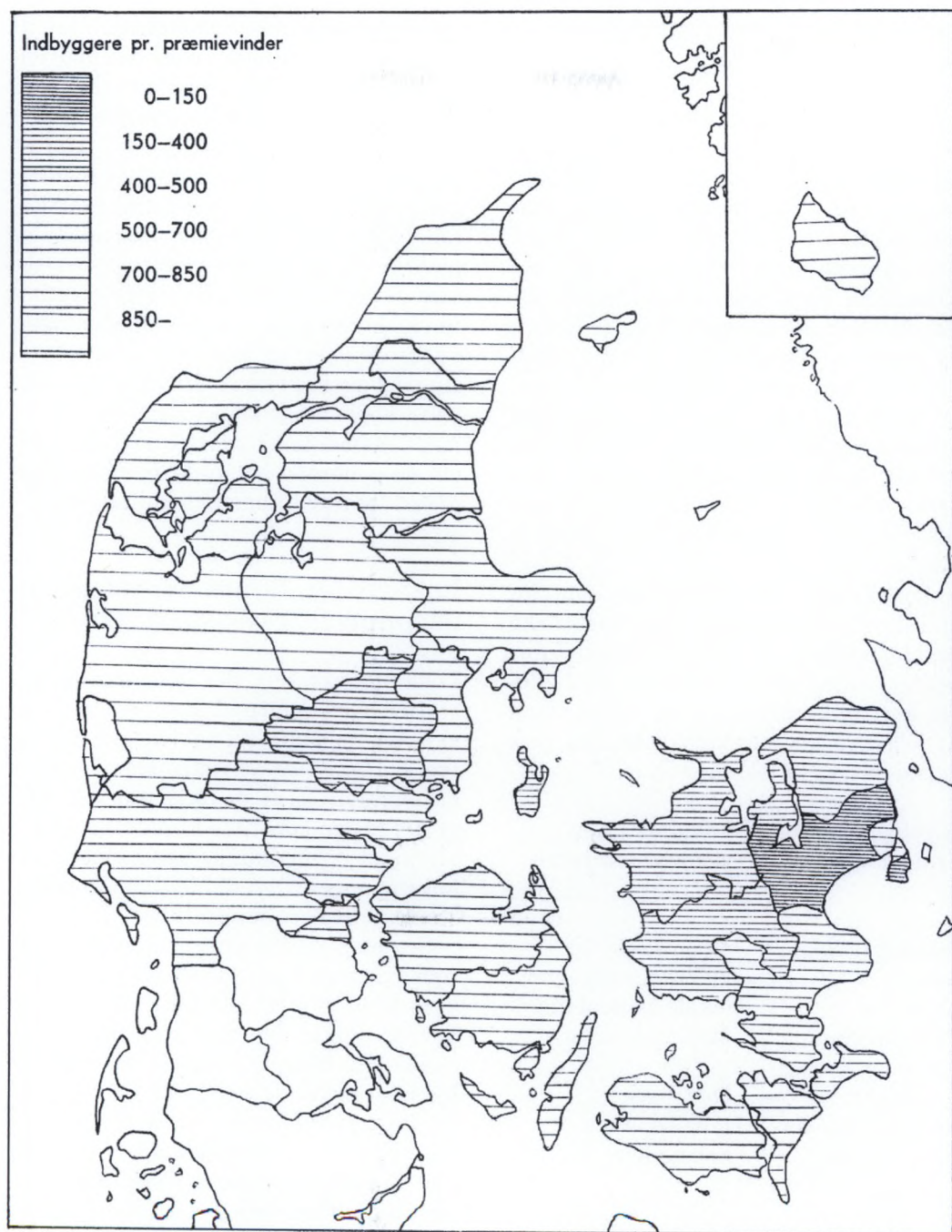
Statsligt (centralt) regi: konge, regering, centraladministration, personer: regeringspolitikere, i særlige tilfælde personer, der ikke har været politikere: brygger Jacobsen, Tietgen, A.P. Møller, Niels Bohr.

Lokalt (kommunalt og privat) regi: lokalregering, lokaladministration, personer: lokalpolitikere og privatpersoner.

Lokalhistoriske punktundersøgelser

Muligheder: Disse er åbenlyse: man kan for et begrænset område, med frit valg mellem små og store byer, forstæder, sogne og landsbyer, arbejde med et kildemateriale, hvor det er overkommeligt at undersøge og analysere flere eller mange sider af samfundet. Det er på grund af områdets begrænsede størrelse overkommeligt at arbejde på individniveau og derved virkelig udnytte kildematerialet og analysere forholdene. Man kan for det enkelte område få et detaljeret billede af forholdene og udviklingen, og ud fra mange sådanne undersøgelser bliver der mulighed for analyser også ud fra variationsbredden.

Begrænsninger: Sådanne ses anført med henvisning til repræsentativitetsproblemer. Men sådanne problemer opstår vel væsentligst, hvis man blot betragter lokalhistorien som en hjælpedisciplin for rigshistorien, og dermed kan have problemer, hvis man fra forholdene i et lokalt område vil slutte til Danmarkshistorien. Med de før nævnte regionale forskelle også bagud i tiden er det klart, at det kan være svært at bedømme et lokalhistorisk arbejdes repræsentativitet, når det gælder ønsket om at anvende resultaterne som dele i et mere rigshistorisk orienteret arbejde. Men det må her understreges, at lokalhistorie jo også har værdi i sig selv, og at det selvfølgelig er af interesse og tillige nødvendigt at få også regionale forskelle frem i rigshistorien. Repræsentativitetsproblemerne vil her være de samme som ved andet historisk, samfundsvidenskabeligt o.a. arbejde: kildematerialet skal være omfangsrigt nok til at tillade de slutninger, man drager.

Præmievindere 1790 - 1809 i forhold til indbyggertal 1801 i de enkelte amter. De tyndeste skraverede amter, som er svagest repræsenteret i præmiesystemet, udgør næsten de samme områder, som mere end 150 år senere betegnes som egnsudviklingsområder. (Kort: Ole Degn, 1968, *Erhvervshistorisk Årbog*)

Lokalhistorie som redskab ved problemformulering

I et mindre, lokalt samfund er forholdene mere overskuelige end i det store, og kildematerialet vil være mere begrænset, om end det ofte kan være skræmmende stort. For rådstuarkiverne alene, dvs. byernes arkiver frem til 1869, ses således for Helsingør 99 hyldemeter, for Tønder 86 m, for Odense 73 m, for Ålborg og Randers 62 m, for Ribe 45 m. Forholdene vil dog være mere gennemsigtige, og det lokalt tilblivne kildemateriale i rådstue- og købstadarkiver, retsbetjentarkiver og amtsarkiver afspejler, hvor i samfundet det er blevet til, forhold, som ikke vil kunne belyses af andet materiale.

Lokalhistoriens muligheder som inspiration ved arbejdet med historiske problemstillinger i forbindelse med forholdet mellem rigshistorie og lokalhistorie kan illustreres ved en betragtning af følgende begrebspar fra henholdsvis rigshistorien og lokalhistorien:

Rigshistorien, er udgangspunkt	Lokalhistorien viser resultaterne
-----------------------------------	--------------------------------------

---

<i>rigslovgivning:</i> love skolelove fattiglovgivning	<i>retspraksis:</i> vider og vedtægter lokale skoleplaner fattigordninger
---	--

<i>kopibøger:</i> kancelliets eller ministeriets	<i>kopibøger:</i> magistratens købstadens
--	---

Lokalhistoriens og rigshistoriens muligheder for gensidig støtte

For at kunne besvare de følgende afsnits spørgsmål om lokalhistorikernes

og rigshistorikernes muligheder for at drage nytte af hinanden, er det nødvendigt at gøre sig klart, hvilke muligheder de forskellige fremstillinger giver. Den gode byhistorie og sognehistorie skildrer lokalitetens rum med terræn og bygninger, dens mennesker og deres aktiviteter i erhvervsliv og fritid. Det meste er påvirket af og må mere eller mindre ses med hensyntagen til statsstyrets aktiviteter, lovgivning, skatteopkrævninger, udskrivninger af personer, indkvartering, krige. I et vist omfang kan det også være nødvendigt at behandle rigshistoriens elementer i særlige afsnit, f.eks. om de generelle konjunkturer som baggrund for udviklingen i lokaliteten.

Lokalhistorikernes udnyttelse af den almenhistoriske baggrund

Lokalhistorikeren, der ikke har rigshistorien som baggrund, kommer let til at skrive perspektivløst om forhold, der enten er banale og selvfølgelige eller ikke er forstået, fordi de ikke ses på baggrund af den generelle lovgivning og den almindelige udvikling. Her gælder selvfølgelig noget tilsvarende som for rigshistorien, men set omvendt.

Ser man ud fra litteraturlister og notehenvisninger på lokalhistoriske værkers brug af rigshistoriske værker, finder man ikke overraskende store forskelle.¹⁴ Et blik på eksempelvis en række byhistorier fra de senere år viser følgende: I *Køges bys historie 1288-1988*, 1985-88, synes af landsdækkende litteratur blot benyttet et enkelt værk, *Købstadstyrelsen i Danmark fra Kristian IVs tid til enevældens ophør*, 1900. I *Haderslev bys historie 1800-1945*, 1975, er benyttet Holger Hjelholts *Sønderjylland under treårskrigen*, 1-2, 1959-61, og *Sønderjyllands historie*, 4, 1943. I *Århus. Byens historie*, 4, 1945-1995, 1995, er benyttet

Plan og frihed – om vækst, omstilling og lokalsamfund, 1985, *Dansk byplanlægning 1938-1992*, 1993, *Territorialitet. Rumlige, historiske og kulturelle perspektiver*, 1994, *Industriens vækst og vilkår 1870-1973*, 1988, *Byggehåndværket i Danmark*, 1986, *Dansk erhvervshistorie*, 1989, og *Kampen om kroppen. Dansk idræts historie i 200 år*, 1982. I Aalborgs historie, 2, 1534-1680, 1988, er udnyttet et større antal mere generelle værker, således om *Danmark-Norges handelsflåde 1650-1700*, 1967, *De danske købstæder 1660-1750*, 1975, *Håndværkets kulturhistorie*, 2, 1983, *Danmarks len og lensmænd i det sextende århundrede*, 1897, *Reformationen i Danmark*, 1972, *Lokaladministrationen i Danmark*, 1985, *Dansk retshistorie*, 1974, *Købstadstyrelsen i Danmark fra Kristian IVs tid til det 18. århundredes midte*, 1900, og *Studier i Danmarks kornavl og kornhandelspolitik i tiden 1610-60*, 1943. I *Odense bys historie 1559-1660*, 1984, ses udnyttet Erik Arups *Danmarks historie*, 2-3, 1932-55, *Hexevæsen og hexefølgelser især i Danmark*, 1896, *Danmark-Norges handelsflåde 1650-1700*, 1967 osv., i alt henved 80 værker af denne art. Der er altså et vidt spænd fra lokalhistoriske arbejder med megen sparsom brug af rigshistorisk eller mere generel litteratur til arbejder med en meget udstrakt udnyttelse af denne litteratur.

Rigshistorikerens udnyttelse af lokalhistoriske arbejder

Rigshistorikeren, der ikke har lokalhistorien som baggrund, må bygge på lovgivningens tekster, centraladministrationens arkivmateriale og generelle, i virkeligheden ofte lokalt tilblevne beretninger. De første Danmarkshistorier viser klart, hvad sådanne begrænsninger betyder, og de seneste Danmarkshistorier

er da også i nogen grad blevet præget af, at forfatterne inddrager resultater fra lokalhistoriske arbejder, om end det kan variere meget fra forfatter til forfatter. Skildringen af Danmarks "rum", landet, må for en del bygges på undersøgelser af lokale forhold. Og befolkningens tal kan vel for tiden siden 1769 belyses ud fra "rigshistorien"s folketællinger (tilblevet lokalt), men skildringen af de sociale forhold må for en væsentlig del bygge på lokale undersøgelser. Det vil også gælde i væsentlig grad for erhvervsforholdene, for folketællingerne erhvervsgrupperer på forskellig måde fra gang til gang, således at udviklingen sløres eller forvanskes.¹⁵ Begivenhedshistorien og befolkningens liv vil kunne hente stof i eller suppleres med lokalhistorie. Tilbage uden brug nødvendigvis af lokalhistorie står kongen og kongehuset, regeringer, politik, udenrigspolitik og krige.

Alligevel synes rigshistorien, i form af de store Danmarkshistorier, ikke i særlig grad at have draget nytte af lokalhistoriens resultater. Det kan være svært at se direkte, for de store forkromede værker behøver ikke at henvise til dokumentation – selv om det egentlig kan gøres diskret og uden særlig brug af sideplads, som i eksempelvis *Dansk Toldhistorie*, i 5 bind 1987-90, og *Dansk Søfarts Historie*, i 7 bind 1997-2001. Men det ses klart af litteraturlisterne til disse Danmarkshistorier.

Den første, *Danmarks Riges Historie*, 1896-1907, rummer ikke sådanne lister; den har vel været betragtet som *historien*, der ikke skulle suppleres. Men allerede *Det danske Folks Historie*, 1926-29, har litteraturlister. For perioden 1648-1730 anføres af lokalhistorisk litteratur under byer og byerhverv fire værker om København samt "forskellige købstadmonografier" og for perioden 1730-66 under byforhold et værk om København og af "købstadskildringer" et om Odense,

mens en form for lokalhistorie nævnes under landboforhold, nemlig "godshistorier", om Hørsholm, Vemmetofte, Gissel-feld og Nakkebølle. For perioden 1766-1814 nævnes intet om lokalhistorie, for perioden 1814-48 under Byer og byerhverv et enkelt værk om København.

I *Schultz Danmarkshistorie*, 1941-43, anføres for perioden 1588-1648 i litteraturlisten litteratur under grupperne Christian 4., Formynderstyret, Kildesamlinger, Den indre historie, Åndsliv og musik, Lokalhistorisk litteratur, Norge, Hertugdømmerne, Ydrepolitikken og krigene og Biografier.¹⁶ Det er første gang, begrebet *lokalhistorisk litteratur* nævnes, og placeringen kunne antyde, at den er uformidlet. Spor ses da heller ikke i teksten. Men listen anfører otte værker, seks byhistorier (København (2), Helsingør, Århus, Ålborg og Ribe), en institutionshistorie (Børsen) og en landsdelshistorie (Falster). Endda er dette afsnit det, der vidner om den største interesse for lokalhistorien. For perioden 1648-1730 anføres i litteraturlisten under Byer og byerhverv endnu en gang fire værker om København samt "forskellige købstadmonografier." For perioden 1730-66 under Byforhold tre værker om København og en "købstadskildring" (Odense). For tiden efter 1766 og frem til værkets slutår, 1939, forekommer begrebet lokalhistorisk litteratur overhovedet ikke.

I *Politikens Danmarkshistorie*, 1963-66, anføres i litteraturlisterne med perioderne 1596-1830 og 1870-1913 overhovedet ingen lokalhistorisk litteratur, mens bindene med årene 1830-70 nævner to byhistorier (om København!).

Gyldendals Danmarkshistorie, 1977-89, "universitetshistorien", er usædvanlig også i kraft af nogle særdeles værdifulde, meget omfattende litteraturgenemgange og tilsvarende litteraturlister, der anfører den behandlede littera-

tur. I *bind 2*, perioden 1340-1648, anføres af lokalhistorisk litteratur, idet der her bortses fra arbejder om en enkelt bygning eller institution, i alt otte byhistorier (Fåborg, Halmstad, Helsingborg, Køge, Nibe, Odense, Ribe og Viborg) samt en afhandling om Københavns len og én om fynske købmænd. I *bind 3*, perioden 1648-1730, anføres af lokalhistorisk litteratur alene fire værker, ét om Fyn og tre byhistorier (Fladstrand, København og Odense).

Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, 1988-91, har i hvert bind kommenterede litteraturfortegnelser. Bindet 1500-1600 omtaler et enkelt lokalhistorisk værk (Ribe). Bindet 1600-1700 nævner, at der findes adskillige udmærkede byhistorier; "da København spillede en særlig rolle i 1600-tallet, skal her blandt mange nævnes Københavns historie" – og springet fra København til rigets historie er jo heller ikke så stort. Bindet 1700-1800 nævner fire byhistorier (Køge, København, Odense og Ålborg).

Man må vel konkludere, at lokalhistorien endnu ikke har haft den store betydning for Danmarkshistorien, rigshistorien. Det må ellers formodes, at man i skildringen af det danske samfund gennem tiderne skulle kunne komme lidt tættere ind på den brede befolkning.

Et problem for en mere generel udnyttelse af lokalhistoriens resultater i rigshistorien er, at de mange lokalhistorikere ser forholdene fra mange forskellige synsvinkler og ud fra skiftende kriterier, således at redegørelser for strukturer og relationer ofte er så forskellige, at sammenligninger og helhedssyn vanskeliggøres.

Hvordan fungerer samarbejdet mellem lokalhistorikere og rigshistorikere?

På grund af det meget store omfang af

de seneste årtiers udgivne historiske og lokalhistoriske arbejder, vil det være vanskeligt mere nøjagtigt at vurdere samarbejdet mellem lokalhistorikere og rigshistorikere.

Et generelt indtryk er dog, at ikke særlig mange historikere arbejder med *begge* områder. Forfattergrupperne bag byhistorier og sognehistorier er ofte udelukkende lokalhistorikere, og forfatterne bag Danmarkshistorierne har ikke i mange tilfælde beskæftiget sig også med egentlig lokalhistorie.

Den ovenstående gennemgang af litteraturlisterne i Danmarkshistorierne viste, at den lokalhistoriske litteratur

her endnu spiller en mindre rolle. Som et forsvar herfor kunne anføres, at opgaven at skrive Danmarkshistorie er omfattende, også uden, at den lokalhistoriske litteratur gennemgås til brug for samfundsbeskrivelserne. Vi savner her en sammenfattende byhistorie og en sammenfattende landbosamfundshistorie, som kunne være mere håndterlige. Et skridt på vejen kunne her være, at man i større omfang begyndte at arbejde med regionalhistoriske undersøgelser, synsvinkler og skildringer af den type, man allerede har set flere eksempler på.¹⁷ Det ville lette mulighederne for at skabe samlede overblik.

Noter

1. Kjersgaard, Erik: Manden og værket. (Troels-Lund: *Dagligt liv i Norden i det sekstende århundrede*, 6. udg., ved Erik Kjersgaard, 1, 1968, s. 7-48). Indledning, s. 32-37.
2. Prange, Knud: I anledning af ..., Mæve Drewsen, Julie Fryd Johansen, Jørgen Mikkelsen, Kirsten Prange og Knud Prange (red.): *Det store i det små*. Skrifter udgivet af Lokalhistorisk Afdeling, 10, 1997, s. 7-14; s. 7.
3. Olsen, Albert: Lokalhistorie – rigshistorie, *Fortid og Nutid*, 15, 1943-44, s. 1-20. Såvel Olsens som Hvidtfeldts i note 4 anførte arbejde publiceredes tillige i bogen *Lokalhistorie-rigshistorie og andre artikler fra Fortid og Nutid*, 1967.
4. Hvidtfeldt, Johan: Samarbejdet mellem rigshistorikere og lokalhistorikere, *Fortid og Nutid*, 14, 1941-42, s. 206-22.
5. S. 81 i Stoklund, Bjarne: Lokal- og kulturhistorien i faghistorisk perspektiv, *Fortid og Nutid*, 35, 1988, s. 81-85.
6. S. 78 i Prange, Knud: Udviklingstendensen i lokal- og kulturhistorien i dag, og hvad skal vi samarbejde om? *Fortid og Nutid*, 35, 1988, s. 78-81.
7. Prange, Knud: *Lokal historie – en håndbog*, 1989, s. 46.
8. Prange, 1989, s. 46.
9. Hvidtfeldt, 1941-42.
10. C.F. Brickas anmeldelse i *Historisk Tidsskrift*, 1879 af E. Carstensen: *Hjørnlunde sogns historie*, 1878.
11. *Aarhus Universitets historie 1928-1978*, red. af Gustav Albeck, 1978, s. 236.
12. Jf. Prange, 1989, s. 45.
13. *Dansk Søfarts Historie*, 2, 1997, s. 12-13.
14. Om byhistorierne fra de senere år generelt, se

- Fangel, Henrik: Nogle byhistoriske fremstillinger. En anmeldelse og en kommentar, *Fortid og Nutid*, 36, 1989, s. 100-12, og Degn, Ole: Fra topografi og begivenheder til erhvervsliv og sociale forhold – Danske byhistorier 1967-92, *Fortid og Nutid*, 1993, s. 59-72.
15. Lars Bugge Andersen, Henrik Toft Jensen, Viggo Plum og Søren Villadsen: *Samfundsanalyse og erhvervsstruktur. En håndbog til lokale og nationale analyser af erhvervsstrukturens udvikling i Danmark, 1901-1970*, 1974.
16. Schultz *Danmarkshistorie*, 3, 1942, s. 166-70.
17. Jf. Mikkelsen, Jørgen: *By – land – øvrighed. Studier i sjællandske købstæders økonomi og administration ca. 1740-1807 med særligt henblik på Korsør, Skælskør og Slagelse*, ph.d.-afhandling, Institut for Historie, Københavns Universitet, 1995, s. 48-69.